

Antalóczy Katalin,
a Budapesti Gazdasági Egyetem Külkereskedelmi Karának tanszékvezetője

E-mail: antaloczy.katalin@uni-bge.hu

Sass Magdolna,
a Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági
Intézetének igazgatója és a Budapesti Gazdasági Egyetem Külkereskedelmi
Kar egyetemi docense

E-mail: sass.magdolna@krtk.hu

KÉRDŐJELEK A MAGYAR GAZDASÁG KÖRNYEZETÉBEN

A pandémia utáni kibontakozás dilemmái számosak. Rengeteg a bizonytalansági tényező. Részben azért, mert ez a válság más jegyekkel rendelkezik, mint a 2007–2008-as. Részben pedig azért, mert egy átalakulóban levő, rengeteg dilemmával küzdő világgazdaságra csapott le a pandémiához kapcsolódó gazdasági krízis. A világgazdaság trendjei a nyitott, megannyi kezelendő belső feszültséget produkáló magyar gazdaságra is meghatározók. Írásunkban a világgazdasági bizonytalanságok egy részének számbavételére vállalkozunk. Ezek bármelyikét nehéz kiemelni, hiszen mint majd írásunkból is látható, az egyes történések, fejlemények és szereplők keresztül-kasul összefonódnak. Igyekszünk azokra fókuszálni, amelyeket a magyar gazdaság szempontjából a legfontosabbaknak tartunk.

A világgazdaságban a változások már a pandémia előtt megkezdődtek, és bizonyos válságjelek is megjelentek. A *Külgazdaság* 2020. évi *Körkérdésére* válaszolva kiemeltük a globális értékláncok átalakulását, a gazdasági szereplők (kormányok, jegybankok, vállalatok) megváltozott magatartását, Kína gazdasági és társadalmi problémáit, a fenntarthatóság és a környezeti szempontok egyre fontosabbá válását, a negyedik ipari forradalmat, és mindezek hatásait Európa vezető gazdaságára, a németre (Antalóczy & Sass, 2020).

A globális gazdasági folyamatokat két éve a járvány határozza meg. Az omikron-variáns megjelenése jól mutatja, hogy a világméretű pandémia még nem a múlt-

té, valószínűleg velünk lesz 2022-ben is, és változatlanul bizonytalansági tényező a világgazdaság alakulása szempontjából. Az előrejelzések szerint 2022 valamivel gyengébb év lehet, mint 2021 volt, mivel a kormányok és a központi bankok által a világválság kezdeti szakaszában nyújtott erős támogatás, „pénzosztás” hatása kezd elhalványulni, az ellátási láncok zavarai csak nagyon lassan és inkább az év második felében enyhülnek. Az olajárak tavalyi, közel 70 százalékos emelkedése után további 10 százalékos meghaladó áremelkedés várható, s az infláció is a korábban előre jelzettnél magasabb, széles alapokon nyugvó lesz. Így a 2021-re várt 5-6 százalékos körüli növekedési ütemet az IMF, az OECD és a Világbank 2022-ben 4–4,5 százalékosra becsüli (IMF, 2022; OECD 2021; World Bank Group, 2022). A lassulást a világ vezető gazdaságainak teljesítménye és belső problémái egyaránt alátámasztják. Másrészt arra is felhívják a figyelmet, hogy a mélyben azok a már régebben megindult folyamatok munkálnak, amelyeket tompított vagy megerősített a pandémia, és amelyeket korábban mi is említettünk.

Az Egyesült Államok gazdasága nehezen talál magára, és a pandémia bizonytalanságai is nehezítik a helyzetet. Ahogy szerte a világban, úgy az USA-ban is hatalmas dilemmák előtt áll a fiskális és a monetáris politika. Az amerikai lépések ráadásul nemcsak a belső folyamatokat befolyásolják, hanem erős hatást gyakorolnak a világgazdaság egészére is. A 2021 márciusában elfogadott 1900 milliárd dolláros mentőcsomag, az *American Rescue Plan* tavaly jelentős lökést adott a növekedésnek, a második, harmadik negyedév átlagában az amerikai gazdaság 8,5 százalékkal bővült (Bureau of Economic Analysis, 2022b), s ez húzta a globális gazdaságot is. A Biden-adminisztráció azóta újabb növekedést támogató programokat terjesztett elő, az infrastruktúra fejlesztését szolgáló 1200 milliárd dolláros csomag – amely sokkal kisebb összegről szól, mint amit az elnök eredetileg tervezett – novemberben hatályba lépett. De a tavaly tavaszi csomag hatása kifutóban van, az őszi pedig még nem érvényesül, és gyengébb is a korábbi nagyszabású tervekénél, ám az államháztartás GDP-arányos hiánya így is meghaladhatja a 12 százalékosat. A felpörgött infláció (2021 decemberében 7 százalékos) ugyanakkor rendkívül óvatossá kell, hogy tegye a Fed monetáris politikáját. Egyensúlyoznia kell a gazdaság élénkítése, a munkaerőpiaci helyzet javítása és a 2008 óta nem látott fogyasztói áremelkedés visszafogása között. Egy esetleges – túl korai, rosszul időzített – kamatemelés nemcsak az amerikai növekedést veszélyezteti, hanem elszívja a forrásokat a fejlődő/feltörekvő országoktól is, megdrágítja a hatalmas államadósságok finanszírozását, s a szaporodó pénzügyi válságok negatív spirált indíthatnak el.

Mindemellett az amerikai gazdaság- és társadalompolitikának természetesen hatékony választ kell találnia arra a hosszú idő óta aktuális kérdésre, hogyan lehet egyidejűleg a nagyvállalatok szárnyaló profitját és a nem vagy közepesen szakképzett dolgozók reálbérének növekedését biztosítani. Valahogyan megoldást kellene találni az ebben az ellentétben gyökerező, egyre mélyülő belső polarizációra. Egy Covid-típusú járványnak a rendkívül megosztott társadalomban az összefogást kellett volna előmozdítania, ehelyett még súlyosabbá tette a polarizációt. Francis Fukuyama szerint „...az amerikai gyengeség és hanyatlás hosszú távú okai inkább belföldi, mint nemzetközi jellegűek” (Fukuyama, 2021). Továbbá: Amerika túlbecsülte a katonai hatalom hatékonyságát a mélyreható politikai változások elérésében, miközben alábecsülte szabadpiaci gazdasági modelljének hatását a globális pénzügyekre (uo.). Ezeknek a negatív következményeit látjuk az arab országok és Afganisztán sorsában, illetve a 2008–2009. évi pénzügyi válság történéseiben. Talán csak egyetlen érdemi politikai kérdésben alakult ki konszenzus az egyre polarizáltabb USA-ban: abban, hogy Kína egyértelmű veszélyt jelent az Egyesült Államok gazdasági és politikai vezető szerepére, a demokratikus értékekre.

Így jutunk el a másik nagy kérdőjelhez, amelyet Kína neve mellé illeszthetünk. Kína az elmúlt húsz évben meghatározó és megkerülhetetlen szereplőjévé vált a világgazdaságnak. A legnagyobb globális exportőr, a nemzetközi ellátási láncok meghatározó szereplője, bizonyos köztes termékek, alapanyagok szinte egyedüli szállítója lett. Évek óta az Egyesült Államok és Németország legfontosabb importpartnere (Bureau of Economic Analysis 2022a; Statistisches Bundesamt, 2020). Tagja a nagy nemzetközi intézményeknek (IMF, WTO), de az ebből következő szabályokat nem tartja magára nézve kötelezőnek. A kínai gazdaság működése átláthatatlan, s régóta tudjuk, hogy ez hatalmas kockázatokat jelent. Idén a kínai növekedés várhatóan alig fogja meghaladni az 5 százalékot, többek között az ingatlanszektor súlyos zavarai, az ezt kezelni kívánó, szigorodó pénzügyi szabályozás, továbbá a kemény járványkorlátozások miatt.

A kínai pártvezetés egyik célja ennek ellenére – vagy éppen ezért – az, hogy bemutassa, mennyivel jobban működik az egypártrendszeren és autokrácián alapuló modell, mint az USA – és az Európai Unió – demokráciája, individualizmusa és szabad választásai. Míg szerintük a „kínai út”, az autokrácia rendet és jólétet hoz, addig a demokrácia káosszal és csökkenő jóléttel fenyeget. Ugyanakkor kérdéses, mennyire fenntartható a „kínai modell”, és ami még fontosabb: az érzékelt problémák miatti irányváltás, erősödő befelé fordulás és az egyre erősödő közvetlen pártbeavatkozás a kínai gazdaságba mennyire töri meg annak versenyképességét. A kérdések tovább

sorjáznak: Mindez mennyiben változtatja meg Kína világgazdasági szerepét? Az agresszívabb kínai fellépés milyen mértékben vált ki retorziókat a nagy felvevőpiacon? Milyen mértékben szánják rá magukat a fejlett országok vezetői arra, hogy az olcsó kínai áruk piacra jutását megnehezítsék? Mennyire akadályozzák a technológiákhoz való kínai hozzáférést? Mennyire van szüksége ezekre a technológiákra a kínai gazdaságnak – és mennyit képes már maga előállítani ezekből? Mennyiben nehezíti a kínai eredetű áruk és alkatrészek elleni fellépés a világgazdaságot behálózó globális értékláncok működését – különös tekintettel arra, hogy ezeknek a globális értékláncoknak a szervezői és működtetői még mindig elsősorban a fejlett országok multinacionális vállalatai?

A magyar gazdaság szempontjából természetesen az Európai Unió és azon belül is a német gazdaság szereplése a legfontosabb. Az omikron-variáns megjelenése 2021 végén – a világviszonylatban magas átoltottság ellenére – bizonytalanná tette az Európai Unió 2022-es gazdasági kilátásait.

A nemzetközi szervezetek (IMF, 2022; World Bank Group, 2022) a világgazdaság egészénél gyengébb, 4 százalékos vagy attól kissé elmaradó növekedési ütemet várnak az Európai Unióban. Ez gyakorlatilag visszatérést jelent a pandémia előtti növekedéshez és foglalkoztatáshoz, ami elsősorban a belső fogyasztás emelkedésén alapul. Természetesen az európai fiskális és monetáris politika is ugyanazon a vékony pallón egyensúlyoz – a meglóduló infláció, a még törékeny növekedés és a hatalmas államadósságok között –, mint az amerikai. Az euróvezetben az államadósság GDP-arányos mértéke 2021 harmadik negyedévében megközelítette a 100 százalékot, az EU-ban meghaladta a 90 százalékot (Eurostat, 2022b). Az infláció évtizedek óta nem látott magasságba emelkedett, 2021 decemberében az euróvezetben átlagosan 5 százalékos volt, de Észtországban 12, Litvániában 10,7 és még Németországban is 5,7 százalékot tett ki (Eurostat, 2022a). Németország valamennyi előrejelzés szerint 2022-ben gyorsabban növekedhet, mint 2021-ben. A német kormány jelentős gyorsulást vár, a tavalyi 2,6 százalék után 4,6 százalékot (Bundesministerium für Wirtschaft und Klimaschutz, 2022), ellenben az IMF csak 3,8 százalékra számít (IMF 2022). A világgazdasági trendtől való eltérés fő oka a német gazdaság erős exportfüggősége, a globális értékláncokba történt mély beágyazottsága és járműipari kiterjedtsége. Az ellátási láncok zavarai az átlagosnál is jobban sújtották a német vállalatokat és azok kivitelét. Az alkatrész-, nyersanyag- és félkésztermék-hiány várható enyhülésével azonban a német gazdaság növekedése felgyorsulhat. Ez jó hír lenne a magyar exportkilátások és a gazdaság külső egyensúlyának alakulása szempontjából is. A hazai külkereskedelmi mérleg 2021 júliusa

és októbere között ugyanis végig deficités volt, az első 11 havi aktívum pedig közel 3 milliárd euróval volt alacsonyabb, mint 2020 azonos időszakában (KSH, 2022). A részletes adatok a hazai jármű- és járműalkatrész-gyártás kezdődő átalakulását jelzik: a közúti járművek arányának folyamatos visszaesését és a villamos gépek, készülékek, műszerek – például elektromos autókba való akkumulátorok, ezek alkatrészei – részesedésének növekedését (KSH 2021).

A világgazdaság legfontosabb szereplői mellett meg kell említenünk néhány olyan trendet, amely már megindult, hatásai többé-kevésbé érezhetők, de a pandémia ideiglenesen elfedhette őket. Az egyik ilyen fontos változás a különféle új technológiák megjelenése és egyre elterjedtebb alkalmazása. Ezek egy része csökkenti az olcsó munkabér vonzerejét, így a termelés alacsonyabb munkabérű országokba való telepítését feleslegessé teszi. Ugyanakkor az UNCTAD 2020. évi beruházási jelentése (World Investment Report) jól dokumentálja, hogy egy-egy technológia ellentétes hatással van a nemzetközi termelés országok közötti megosztására, így a globális értéklánckra és a nemzetközi kereskedelemre is. Az UNCTAD (2020) például úgy véli, hogy miközben az automatizáció és a robotizáció csökkenti a munkabér fontosságát, addig például a digitalizáció elérhetővé és termelésbe vonhatóvá teszi a távoli, szakképzett munkaerőt is, főleg a szolgáltatásokban. Az új technológiák alkalmazása már korábban elkezdődött, aminek következménye a világkereskedelem lassúbb növekedése.

Egy másik, már korábban megindult folyamat a globalizáció lassulása. A szakértők véleménye eltér, hogy valójában miről van szó: a globalizáció „visszafordulásáról” (Witt, 2019), lassulásáról, esetleg a 2008–2009. évi pénzügy válság előtti túlzott globalizáció korrekciójáról (Antrás, 2020). Mindenesetre a globalizáció egyes elemeinél a növekedési ütemek lassulása látszik. A svájci KOF Swiss Economic Institute (2021) által kidolgozott globalizációs index szintén a növekedés lassulását mutatja.

A globális értéklánckok sebezhetőségére élesen mutatott rá a járvány, ezek átalakulása és újjászervezése is a kibontakozás egyik kulcsterülete. Az értéklánckokat szervező multinacionális vállalatok dilemmája az, hogy melyiket válasszák: a kockázat miatt az értéklánc rövidítését, a tevékenységek visszaszervezését a régióba, az anyaországba, vagy a költségek alakulását vegyék figyelembe, vagyis a munkaerő-igényes fázisokat hagyják a messzi, de alacsony bérű országokban. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül az elveszett, vissza nem térülő költségek (sunk costs) nagyságát sem. A megoldások ágazatonként, vállalatonként különbözők lesznek, a cégek most alakítják ki stratégiáikat. Azt, hogy milyen dilemmák előtt állnak, jól mutatja egy

hazai gyógyszeripari szakember megjegyzése: bár az aszkorbinsavat minden szem C-vitaminba Kínában gyártják, a termelés Európába való visszahozása akkora költségnövekedéssel járna, hogy valamennyi vállalat kétszer is meggondolja.

A harmadik fontos trend a fenntarthatósági, környezetvédelmi és klímaszemponatok előtérbe kerülése. Ebben a folyamatban a pandémia katalizátorszerepet játszhat. A fenntarthatóság két összetevője egyaránt fontos: egyrészt a „fizikai” kockázatok, vagyis a klímaváltozáshoz kapcsolódó környezeti kockázatok megnövekedése, másrészt a „tranzíciós” kockázatok, vagyis a környezetbarát termelésre való átállást célzó gazdaságpolitikai intézkedések és jogszabályi változások által indukált kockázatok/változások. Egyes vélekedések szerint a két kockázat nagysága hasonló. A tranzíciós kockázatok szempontjából az Európai Unió élen jár a jogszabályok megalkotásában, de ennek komoly versenyképességi ára is lehet – például az autóparrá támaszkodó német gazdaságon keresztül. És még az inflációt gyorsító hatás is felmerülhet (Balatti et al., 2021).

Magyarország kicsi, nyitott, a globális értékláncokba mélyen beépült gazdaságként bizonyosan nem tudja kivonni magát a nemzetközi folyamatok hatásai alól. A monetáris és fiskális politika ugyanazon dilemmák előtt áll, mint a térség valamennyi kormánya és jegybankja, ám azokat még korábbi gazdaságpolitikai hibák is súlyosbítják. (Mint például a túlfűtött gazdaság, a monetáris politika megkésett reagálása, a választási költségvetés.) A járműipari átalakulás terén kirajzolódik a kormányzati stratégia, ezt a robbanómotorok, a közúti járművek exportjának relatív arányvesztése, az akkumulátorgyártás felfutása jelzi (KSH, 2021). Ugyanakkor szembe kell néznünk ennek minden kockázatával és hosszú távú fenntarthatóságával (környezetszennyezés, alacsony hozzáadott érték, kicsi towaterjedési hatás). Más területeken nem mutatkoznak hosszabb távú stratégia jelei, különösen nem a Magyarországon előállított hozzáadott érték növelése terén.

Pedig a hazai gazdaság- és társadalompolitika felelőssége nagyon nagy, a mostani döntések hosszú időre meghatározhatják Magyarország helyzetét és fejlődési irányát.

Hivatkozások

- Antalóczy, K. & Sass, M. (2020). Krízis – a reálgazdaság felől? *Körkérdés. Külgazdaság*, 64(1-2), 4–11. DOI: 10.47630/KULG.2020.64.1-2.3
- Antràs, P. (2020). *De-globalisation? Global value chains in the post-covid-19 age*. NBER Working Paper, 28115. DOI: <https://doi.org/10.3386/w28115>

- Balatti, M., Carluccio, J., Chiacchio, F., Coimbra, N., Parraga, S., Siena, D., Stumpner, S., Venditti, F., & Žumer, T. (2021). Globalisation and inflation: Insights from the ECB strategy review. *VoxEU.org*, 11 October. Letölthető: <https://voxeu.org/article/globalisation-and-inflation-insights-ecb-strategy-review>
- Bundesministerium für Wirtschaft und Klimaschutz (2021). *Schlaglichter der Wirtschaftspolitik. Monatsbericht*, Dezember. Letölthető: https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Publikationen/Schlaglichter-der-Wirtschaftspolitik/schlaglichter-der-wirtschaftspolitik-12-2021.pdf?__blob=publicationFile&v=14
- Bundesministerium für Wirtschaft und Klimaschutz (2022). *Schlaglichter der Wirtschaftspolitik. Monatsbericht*, Januar. Letölthető: https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Publikationen/Schlaglichter-der-Wirtschaftspolitik/schlaglichter-der-wirtschaftspolitik-01-2022.pdf?__blob=publicationFile&v=14
- Bureau of Economic Analysis (2022a). *USA International Trade in goods and services*. 6 January. Letölthető: https://www.census.gov/foreign-trade/Press-Release/current_press_release/ft900.pdf
- Bureau of Economic Analysis (2022b). *Gross Domestic Product, Fourth Quarter and Year 2021*, News Release, 27 January. Letölthető: https://www.bea.gov/sites/default/files/2022-01/gdp4q21_adv.pdf
- Eurostat (2021). *Euroindicators*. 7 December. Letölthető: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/0/2-07122021-AP-EN.pdf/6c8ee618-7ecc-6f0d-6e43-3e6bcd19ca25>
- Eurostat (2022a). *Euroindicators*. 20 January. Letölthető: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/14176359/2-20012022-AP-EN.pdf/ce642dc8-1f96-fb6e-a7fc-a667762c5d37>
- Eurostat (2022b). *Euroindicators*. 21 January. Letölthető: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/14176362/2-21012022-AP-EN.pdf/4785530c-a1dc-5d07-1e94-acb29d9986a7>
- Fukuyama, F. (2021). Influence abroad depends on fixing problems at home. *The Economist*, 8 November. Letölthető: <https://www.economist.com/the-world-ahead/2021/11/08/francis-fukuyama-on-the-end-of-american-hegemony>
- IMF (2022). *World Economic Outlook. Update*. Letölthető: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/01/25/world-economic-outlook-update-january-2022>
- KOF Swiss Economic Institute (2021). *Globalisation Index*. Letölthető: <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>
- KSH (2021). *Gyorstájékoztató. Külkereskedelmi termékgorgalom*, 2021. október (második becslés). Letölthető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/kul/kul2110.html>
- KSH (2022). *Gyorstájékoztató. Külkereskedelmi termékgorgalom*, 2021. november (első becslés). Letölthető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/kue/kue2111.html>
- OECD (2021). *EA and EU Economic Snapshot. Economic Forecast Summary*. December. Letölthető: <https://www.oecd.org/economy/euro-area-and-european-union-economic-snapshot/>
- Statistisches Bundesamt (2020). *Die Volksrepublik China erneut Deutschlands wichtigster Handelspartner*. Letölthető: <https://www.destatis.de/DE/Themen/Wirtschaft/Aussenhandel/handelspartner-jahr.html>
- UNCTAD (2020). *World Investment Report. International Production Beyond the Pandemic*. New York and Geneva. Letölthető: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2020_en.pdf
- UNCTAD (2022). *Investment Trends Monitor*. Letölthető: <https://unctad.org/news/global-foreign-direct-investment-rebounded-strongly-2021-recovery-highly-uneven>
- Witt, M. A. (2019). De-globalization: Theories, predictions, and opportunities for international business research. *Journal of International Business Studies*. 50, 1053–1077. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41267-019-00219-7>
- World Bank Group (2022). *Global Economic Prospects. A World Bank Group Flagship Report*. January. DOI: 10.1596/978-1-4648-1758-8